

A SZAJÁNI MESEKINCS HELYE ÉS EGYETEMES JELENTŐSÉGE

Az utóbbi években a jugoszláviai magyar folklór iránti érdeklődés örvendatosan, mondhatnánk feltűnően megélénkült. Erről nemcsak különféle vetélkedők, együttesi és egyéb műsónok, hanem szakszerű kiadványok is tanúskodnak. A két legkedveltebb népköltészeti műfaj a dallamra énekelhető népballada és népdal, míg a terjedelmesebb és prózai népmese a harmadik helyre szorult, mintha csak saját törvényei szerint a legkisebb vagy legfiatalabb testvér szerepét akarná betölteni. E mostoha sors nem illik a meséhez: testvéreinél jóval idősebb és öregsége ellenére máig elevenebb életet él náluk, azonkívül mindig is kevesebben tudtak jól mesélni, mint balladát vagy népdalt szépen énekelni. A mesegyűjtés tehát — különösen manapság — fáradságos kutatómunka, valósággal versenyt kell futnunk a tűnő idővel. Még jó, hogy a magnetofon révén a szövegek rögzítése gyorsabb és hitelesebb is, mint korábban volt.

A jugoszláviai magyar nyelvterületen folyó népköltészeti gyűjtőmunkának majdnem évszázados múltja van: a szegedi Kálmány Lajosé az úttörés érdeme, aki mindmáig nemcsak vidékünknek, hanem az egész magyar nyelvterületnek is egyik legeredményesebb gyűjtője. Voltaképpen majdnem mindnyájan az ő nyomdokain haladunk, amikor gyűjtőmunkát végzünk. Így Beszédes Valéria is Kálmány egyik faluját, Szajánt választotta kutatópontul, ahol nemcsak az időközben történt változásokat figyelhette meg, hanem Kálmány legkiemelkedőbb mesemondójának, Borbély Mihálynak leszármazottjaival és rokonaival is találkozhatott, ezek között is akadt nem is egy mesemondója.

Az elmúlt hatvan egynéhány év alatt azonban nagy változások történtek, amelyek a szocializmus építése során még jobban felgyorsultak. Így például 1913-ban Kálmány még egyetlen mesemondótól, az említett Borbély Mihálytól 51 mesét jegyzett fel, Beszédes Valéria pedig 13 elbeszélőtől mindössze 74-et, vagyis egy egész falu alig tudott többet, mint a kiváló mesefa. Bizonyára akkor is, most is maradtak felgyűjtetlen mesék, de azért ez az

arány önmagában is elgondolkodtató. Még ennél is jellemzőbb, hogy Borbély Mihály élete virágjában, mindössze 31 évesen mesélgetett, a mai mesemondók átlagos életkora már — egy-két kivételtől eltekintve — 60—75 év között mozog. Ehhez nem kell különösebb magyarázat, de ez lehangolódás helyett inkább további, még alaposabb gyűjtésre sarkolljon bennünket!

A változás a mesék iránti érdeklődés megcsappanásában és az irodalom felé fordulásban is lemérhető: a modernebb szajáni társadalom kevésbé igényli a meseszót, mint az elődök, hiába volna tehát egy újabb Borbély Mihály vagy hozzá hasonló tehetség, ő a szóbeli mesemondásban már nem tudna kibontakozni, másféle formát kellene választania. A mesei érdeklődés visszaszorult a faluból ki nem mozduló emberek, főként a szegényebb rétegek, a nők és a gyermekek körébe, ennek megfelelően alakult át a műfaji összetétel, a mesék szerkezete és stílusa is. Ezekre vonatkozólag Beszédes Valéria tanulságos megfigyeléseket végzett.

A mese élete e huszonnegyedik órájában is akadt olyan szajáni elbeszélő, aki 21 csodás történetet mondott el, és ha Kálmány óta a szajániak 14 mesetípust végképp el is feledtek, Beszédes Valéria 19 „újat” is talált, ti. amelyek Kálmánynál még nem szerepeltek. A gyűjtés tehát sohasem hiábavaló, ellenkezőleg: Kálmány már jó 35—36 éven át gyűjtögetett, amikor rábukkant Borbély Mihályra; és e szerencsés, szinte „történelmi” találkozás most a hatvanas években szinte kísértetiesen megismétlődött, amikor a szegedi Bálint Sándor professzor rátalált a Borbélyhoz hasonló tehetségű és jelentőségű Tombácz Jánosra. A jugoszláviai magyar folklór is van annyira feltáratlan még, hogy hasonló kellemes meglepetésekkel szolgálhasson!

Beszédes Valéria e gyűjteménye méltó folytatása az eddigi régibb és újabb kiadványoknak: a Borbély Mihály meséit tartalmazó *Pingált szobák*, a kopácsi meséket közzétevő *Sárkányölő ikertestvérek* és az egész jugoszláviai magyarság mesekincséből válogatott *Jugoszláviai magyar népmesék* című gyűjteményeknek. Beszédes Valéria a gyűjtők harmadik (vagy talán már a negyedik) nemzedékéhez tartozik, aki részben folytatja a Kálmány által ösztönösen megkezdett és a magyar mesekutatói iskola által tudatosan továbbfejlesztett egyéniségkutatást, részben pe-

dig érvényesíti az új — főként a szovjet Propp, Meletyinszkij és mások nevéhez fűződő — kezdeményezéseket. Munkája saját bevallása szerint sincs még befejezve, de a közzététellel tovább várni nem szabad! Épp elég intő példa Kálmány mindmáig kiadatlan, legalább még öt kötetre rúgó kéziratos hagyatéka!

A népmeséket alapjában véve háromféle szempont szerint lehet gyűjteni, elrendezni és közzétenni: mesemondók, mesetípusok és faluközösségek (vagy nagyobb területi, nyelvi egységek) szerint.

Mindhárom szempontnak van létjogosultsága és előnye: a típusok szerinti vizsgálat a nemzetközi összefüggésekre, a lokális elrendezés a helyi vonatkozásokra és végül a mesemondók szerinti csoportosítás az egyéniség szerepére világít rá legjobban. Egyébként e szempontok nem ütköznek, inkább kiegészítik egymást; erre jelen gyűjteményünk is jellemező péda.

Van abban valami csodálatos, hogy Jugoszlávia több ezer faluja közül Szajánban is ismerik a magyarok azokat a több százados, netán több évezredek meséket, melyeket közeli és távoli szomszédjaik, sőt egész Eurázsia is mesél. A mesék tehát eredendően nemzetköziek, csak különböző korban, különböző nyelveken és különféle egyéniségek mondják el őket. E konkretizálódásuk során viszont olyan jegyek alakulnak ki, melyek egymástól eléggé jól meg is különböztethetők, miként ezt Beszédes Valéria az egyéni-közösségi jegyek vizsgálata kapcsán ki is mutatja. Kálmány jóvoltából abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy az utóbbi évszázadban bekövetkezett mesei átalakulást is nyomon tudjuk követni. Azt hiszem, kis gyűjteményünknek éppen ez a legfőbb érdeme.

A 74 szajáni meséből az 50 legjobbat, legszebbet kapja az olvasó, aki azonban mindig gondoljon arra, hogy a népmese lételeme a szóbeliség, e szövegek — bár a fonetika és egyéb módszerek segíteni próbálnak — az eredetieknek bizony csak halvány másolatai. Egyszer talán majd hanglemezes kiadásukra is sor kerülhet.

A munka nincs befejezve, legsürgetőbb most a mesék rögzítése és ezzel parhuzamosan a nemzetiségi kölcsönhatások vizsgálata.

KATONA Imre

